

ճարտարապետութեան ուրիշ զանազան մասեր կը վերաբերին այս ժամանակամիջոցին: Նոյն իսկ է. դարու սկիզբը Քասդելլիոն կը թուի ըլլալ մենակեացներու կեդրոն մը, վասնզի Յովհաննէս Մոսքոս որ մեռած է 619ին, տեսած է զանոնք որ կը բնակէին «խիստ լուսաւոր մասեսի վրայ» (լատին թարգմանութեամբ մարտէս):

Պարսկական եւ արաբական յարձակումներուն նախընթաց շրջանին կ'երեւի թէ կային հոն մենակեացներ՝ որոնց հնագոյն պատկերներն ինչպէս յիշեցինք վերեւ գտած էր Հ. Տօքթ. Mader: զարձեւալ վերեւ յիշատակուած եւ 1355ին նոյն վանքէն բերուած պատկերի մը արձանագրութենէն յայտնի կ'ըլլայ թէ վանքին աւերակներուն եւ անոնց այրին միշտ կ'այցեցէին Մար-Սարայի վանականներն ու աւելի երկար ու կարճ ժամանակով մը կը մնային հոն, եւ անոնք ունին մինչեւ այսօր միեւնոյն յարգանքը: Կարելի է խորհիլ թէ վանքը վերակենդանացած է Պաշակրոց ժամանակն ալ, բայց զարմանալի է որ վանքին մասին բան մը չէ լսուած Ֆրանկ տիրապետութեան ժամանակ, կամ աւելի ուշ եւ վերջը, մինչ Հրէաստանի անապատին միւս մեծ վանքերը կրկին յիշատակուած են: Նոյն իսկ Փոկաս՝ 1177ին երիքովէն Երուսաղէմ իր ճամբորդութեան միջոցին Մար-Սարայի եւ Թէոտոսի վանքերուն ճանապարհով կուգայ, եւ գուցէ կը հետեւի Նէպի Մուսայի հին ճանապարհով Պիւքայի մէջէն, Մարտա լեռան ստորոտով, բայց Փոկաս անյիշատակ կը թողու Քասդելլիոնի վանքը, մինչ նոյն ժամանակ գոյութիւն ունեցող բոլոր վանքերը նախամեծարութեամբ կը յիշատակէ:

Զարմանալի չէ որ Քասդելլիոնի վանքը կը թաղուի մոռացութեան մէջ, վասն զի ան միւս վանքերէն աւելի ենթակայ էր Պետելներուն յարձակմանց եւ 148 տարի գոյութիւն ունենալէ յետոյ (490-638) պատմութեան խաւարին մէջ կ'աներեւութանայ: Միայն Tell es-Sebbe վանական հաստատութիւնը (հաւանաբար յատկացուած իբր Մեծ-Պահոց բնակատեղի) միշտ հեռի կը մնայ Մեռեալ Մովսէս անմիջական զրացնութենէն, բայց ան ալ արաբական առաջին արշաւանքէն յետոյ այլեւս չը յիշատակուիր: Եթէ Հրէաստանի Անապատ

տին միւս վանքերը ի վերջոյ կը վերականգնին՝ անոնք այդ պարագան յայտնապէս կը պարտին այն դիրքին՝ զոր ունէին անապատին բնակիչի գաւառներուն մերձաւորութեամբ, ինչպէս Սարայի եւ Թէոտոսի վանքերը, կամ շատ յաճախուած տեղերուն եւ ճամբաներուն մերձաւորութեամբ, ինչպէս Պանէս-Սահէլի Եւդիմիոսի, Յոհաննէս-Գուրդպայի եւ Երիքովի մօտ Եւդիայի վանքերը: Դարերու ընթացքին, նոյնիսկ այդ աւելի լաւ պաշտպանուած վանքերը ծանր յարձակումներու եւ յաճախակի տարադրութեանց տակաւով՝ կարողացան վերանորոգուիլ, ինչպէս ցոյց կուտայ իրենց արիւնոտ պատմութիւնը. ԺԹ. դարու վերջին տասնեակին միայն իրենց զարաւոր քունէն արթնցան Յովհաննէսի-Քուզիպա եւ Երասիմոսի վանքերը:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱԽՆՈՒՆԻ

ՆԵՐՍԷՍ ԱՇՏԱՐԱԿԵՅԻԻ ՔԱՆԻ ՄԸ ԿՈՆԳՐԱԿՆԵՐԸ

Ներսիս ծառայֆրիստի եւն

Սրբազան Սահակ եպիսկոպոսի Ստղունեան, վիճակաւոր առաջնորդին Ատրպատականի, ծանուցանեմք, զի նաչաւնիկն քաղաքական կառավարութեան կընեալ Վասիլ Յովսէփեան Բէհրուդեանց զբութեամբ ի 14 Յուլիսի, համարաւ 789, առաքելով զգրութիւն կոնսուլին Ռուսաց որ ի Թավրէզ, յաղաղա պահանջելոյ ձեր ի կոնսուլէն զկայս եւ զգրամն մնացեալս զկնի մահուան Նիկողայոս եպիսկոպոսի, խնդրէ զմերն տնօրէնութիւն, մեք նշանակեցաք զաղայ Առաքելն Մելիք Մինասեան, զգործակատարն Սրբոյ Էջմիածնի եւ ընդ նմա զձեր սրբազնութիւնն, զի գործակցութեամբ Տէր Դարբիէլ աւագ քահանայի Պետրոսեանց, Տէր Յովսէփ քահանայի Տէր Յովսէփեանց, Երէցփոխ Աւագայ Հայրապետեան, Մատթէոսի Մովսիսեան, Մերուն Գրիգորեան եւ Գրիգորի Մալեանց վերազննեցիք զկայս մնացեալս յետ վաղ-

ճանի նիկողայոս եպիսկոպոսի թէ՛ գրական եւ թէ՛ նիւթեղէն, եւ արձանագրել ի ցուցակի որոշ որոշ, այսինքն պատկանեալս Սրբոյ Աթոռոյն, զորս տարեալ է հանգուցեալն ընդ իւր յեջմիածնայ, նոյնպէս զպատկանեալս Սրբոյ վանիցն Թաղդէոսի առաքելոյ, եւ իւր անձնականն եւ ստորագրութեամբն ձեր ամենեցուն առաքել առ մեզ զցուցակսն, եւ վասն հրովարտակաց Ծահից եւ շահագոյնց գրեցաք աղայ Առաքելին Մելիք Մինասեան, գրեմք եւ ձեզ, զի դուք երկոքեանքդ տալիք ընթեռնուլ զայնոսիկ եւ զգորութիւնս նոցա, թէ վասն Երպիսի իրաց են տուեալ ձանուշիք մեզ, եւ դուք ի գործ դիջիք վասն շահաւատութեան վանից, եւ ի ըստանալն ի ձէնջ ծանօթութեանցն մեք եւ Սինօզն էջմիածնի տնօրինեսցուք որ ինչ արժանն է։ Յամի ազգական 1300, եւ փրկչական 1851, Յոգոստոսի 10, ի սուրբ էջմիածին։

հմբ. 291 ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍ ՍՄ. ՀԱՅՈՑ
ՆԵՐՍԷՍ

(6) Հրատ. Կ. Յ. Բասմաչեան

ԴԻԻԱՆ ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԱՅ

ԺԹ

Սահակ վարդապետ Ալմայիկ նիկովի-դիայե՛՛ առ Յակոբ կարողիկոս Զուղայեցի յնդոկիս(*)։

Շնորհափայլ եւ երջանկափառ, մաքրափայլ եւ որբասնունդ երկիցս երանեալ եւ հոգիակիր Տեառն մերոյ սրբազան հայրապետի եւ քաջ հովուապետի ամենայն հայոց հոգեւոր տէրի յետեալ եւ տարանջատեալ ծառայէ քումմէ Սահակէ սպասաւոր բանի՝ ծունր իջեալ մատուցանեմ երկրպագութիւն սուրբ գարշապարտդ եւ համրոյր աստուածացեալ սուրբ աջոյդ եւ

(*) Ընդօրինակութեան մէջ նամակիս վերնագիրն է. «Պատի Ալմայիկ Սահակի գիրն է առ Յակոբ կաթողիկոսն գրեալ կեղծաւորաբար»։

հարցումս որպիսութեան սուրբ հօրդ՝ թէ ո՛րպէս են կենցաղավարութիւնք եւ կամ աջօրդմունք Տեառն ի վշտաշատ եւ ի բաղմար ժամանակիս, եւ ես ոչ խնայելով ի ձերութիւնն եւ տկարութիւնն, այլ բարձեալ ունիս զայսքան անտանելի աշխատանքն եւ չարչարանք վասն սիրոյն Քրիստոսի եւ Սուրբ Աթոռոյն զայրաթի համար։ Խնդրեմք ի յամէնառատ շնորհողէն Քրիստոսէ եւ ի Սուրբ Հոգւոյն որ միշտ հանապազ օգնական եւ ձեռնտու եղիցի յամենայն գործս, իրրե զարեգակն ճառագայթեալ պահեսցէ զցանկալիդ հրեղինաց եւ հողեղինաց ի պարծանս հայկազեան սեփի։

Կիսութիւն տէրութեան քում եղիցի, հայր սուրբ, զի մեք մեծ պահոց առաջի երկքշարաթի աւուրն ելաք ի Ստամպոլու եւ Տեառնընդառաջն ի Պօլի քաղաքն արարաք. ութն օր ի տեղն նստեցաք, քանդի այս էր պատճառն՝ զի յորժամ պատերազմեցաք մեք ընդ երուսաղէմացոցն, այսինքն զԹովսէփին եւ զՔօմուրճիւն եւ այլ բազմամբոխ ժողովրդեանն՝ միայն մնացաք, ի սեազլիսացն ոչ ոք եղեւ մեզ օգնական, զի անիծեալ Տէլի Պիլադարն երկաբնակ եղեւ, ամենեւին ոչ հաղորդեցաւ ընդ մեզ, եւ Նօխուտչին Պուրսա փախեալ եւ Քաղխուկն ոչ այսպէս եւ ոչ այնպէս՝ դիտելով կատարածին. այլ մեք տկարքս աղօթիւք սուրբ հօրդ պատերազմեցաք ընդ հօրան. ապաւինեալ էին երկրորդ նեոն իւրեանց Եղիազարն, եւ ամենեքեան առին զսակաւ հատուցումն իւրեանց։ Եւ պատրիարքն(*) սկսաւ ինչ զմեզ նեղացնել, զի ժամանակ մեր հրաւիրեաց զմեզ սակս էգմիրու առաջնորդութեանն՝ թէ ե՛՛՛՛ (500) ղու. բե՛՛ր, քեզ վերայ պարաթ տնեմ, զնա՛՛ նիստ, եւ կամ ի Մարզուան եւ կամ ի յԱնկուրիեայ, եւ մեք յամենեցունց հրաժարեցաք։ Բազում այլ եւ այլ անասելի գործս հրաւիրեաց զմեզ, զի յերկարեւն ձանձրութիւն է սուրբ հօրդ, եւ յետոյ կամէր զմեզ ի մէջ փորձանաց ձգել, այսպէս ասելով՝ թէ ե՛՛կ ընդ իս միարանիր, զու նիստ ի տեղս փոխանորդ ինձ, եւ ես գնամ ի վերայ աշխարհի չըջիմ պարտուցն օգնութեան համար։ Եւ ի սմանէ ես զերծաք աղօթիւք հօրդ։ Եւ այլ իմն կերպիւ պատերազմեցաւ՝ թէ ինձ

(*) Սարգիս Թէքերտաղցի։ Ծ. 2.